

ORTADOĞU'NUN OLUŞUMU KAPSAMINDA İNŞA, BİNA, YAPI SÜRECİ

Hüseyin ÇELİK*

Öz

Ortadoğu bölgesi ırkların, dinlerin ve dillerin bir geçiş noktası olduğundan tarihi, siyasal ve ekonomik gelişmeler konusunda dünyada bir odak noktası durumundadır. Ortadoğu'yu oluşturan ve şekillendiren yapının, bölgenin kuruluşuyla yakından bir ilişkisi vardır. Bölge; inşa, bina ve yapı biçiminde bir gelişim göstermiş ve günümüzdeki yapı meydana gelmiştir. Bu makalede bu süreçlerdeki aşamaların birbiriyle ilişkisi olduğu iddiasından hareket edilmiş ve Ortadoğu bölgesi hermenotik bir yaklaşım ile anlaşılmaya çalışılmıştır. Batı ve Doğu ikileminin çarpıştığı bölge olan Ortadoğu'daki durumun ortaya çıkmasında inşa ve bina aşamalarının belirleyici rol oynadığı ve yapı aşamasında bu yapının devam ettiği anlaşılmaktadır. Ortadoğu bu yapıyla Batı'nın ötekileştirdiği bir bölge olmayı ve Batı algısında kalıcı hale gelen kendine has olan imajını sürdürmektedir.

Anahtar kelimeler: *Ortadoğu, Yorumsamacılık, Doğu, Batı.*

THE PROCESS OF CONSTRUCTION, BUILDING, STRUCTURE WITHIN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF MIDDLE EAST

Abstract

The Middle East region is at the focus regarding the historical, political and economic developments since it is the transition point of race, religion, and languages. The structure that forms the Middle East has a close relationship with the establishment of the region. This region has developed in the form of construction, building, and structure and took its current formation. In this article with a reference to the claim that the stages in these processes are interrelated, Middle East region is studied with a hermeneutical approach. It has been understood that in the Middle East region, the dilemmas of the West and the East are in conflict. In this regard the stages of construction and building play a determining role in the current situation of the Middle East. In the construction process this formation continues. The Middle East, with this structure, continues to be the marginalized region by the West and this idiosyncratic image of being the other remains.

Key words: *Middle East, Hermeneutic, East, West*

GİRİŞ

Günümüzde Ortadoğu¹ bölgesini oluşturan yapı, bölgenin binlerce yıl süren “*şekillendirme evrelerinin*” sonucudur. Bu bölgenin devingen ve kaygan

* Doç. Dr. İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi

yapısı toplumsal hareketlerin oluşmasına ve şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Ortadoğu'daki yapı çoğunlukla bölgenin toplumsal içyapısı ile ekonomik yapısından, ayrıca bölgeyle ilgilenen dış etkenlerden ötürü oluşmaktadır. Binlerce yıldır Batı'nın² ilgi alanı olan bölgenin günümüzdeki yapısı 19. yüzyıldan itibaren tesis edilmeye başlamıştır. Batı, bölgeyi çeşitli şekillerde anlamaya, ardından şekillendirmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu anlama ve şekillendirme mekanizmalarıyla birlikte Batı, bu bölgede bir mesele olduğu düşüncesini oluşturmaya yönelik faaliyetlere girişmiştir. Böylece “Şark Meselesi” tabiri kullanılmaya başlamıştır. Fakat bu durumun mesele halinde görülmesi çok daha eskilere dayanmaktadır.

“Şark Meselesi” tabiri, ilk olarak 1815 Viyana Kongre'sinde ortaya atılmış, bu mesele kapsamında Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalar geliştirilmiş ve Osmanlı tebaası olan “gayr-ı müslimler”, Osmanlı aleyhine isyana zorlanmıştır³. Viyana Kongresi'nden 87 yıl kadar sonra 1902 tarihine gelindiğinde “Şark Meselesi”, ‘Ortadoğu’ (Middle East) şekline dönüştürülmüştür. 1902 yılının Eylül ayında Amerikalı deniz subayı Alfred Thayer Mahan, “Ortadoğu kavramını” ilk kez Londra merkezli National Review dergisine yazdığı “The Persian Gulf and International Relations” başlıklı makalede kullanmıştır⁴. Bu kavram günümüzde de yaygın şekilde Kuzey Afrika ülkelerinden Pakistan'a kadar olan alanı kapsayan bölgeyi tarif etmek için kullanılmaktadır.

Şark meselesi, Batı'nın Doğu hakkındaki tasavvuru, Doğu'ya istediği şekli vermeye çalışması ve Doğu üstünde tam bir hâkimiyet kurma düşüncesidir⁵. Aslında bu meselenin uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Modern dünyada bu meselenin gündeme gelmesi veya getirilmesi, Osmanlı Hıristiyanlarının sorunlarına işaret edilmesiyle başlamış ve böylece İslam âlemi Şark olarak konumlandırılmıştır. İslamiyet ile Hıristiyanlık arasındaki mücadele, kutsal topraklar olarak nitelenen Filistin bölgesini ele geçirme fikri ile bölgenin zenginliklerine sahip olma düşüncesiyle biçimlenmiş ve neticede Batı'nın bariyer olarak değerlendirdiği bu bölgeyi aşıp uzak doğuya ulaşması şeklinde oluşturulmuştur.

¹Bu makalede Ortadoğu ve Doğu ile Şark kavramları aynı anlamda kullanılmıştır.

² Batı kavramı ile Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kastedilmektedir.

³Hüseyin Vehbi İmamoğlu ve Önder Deniz, Şark Meselesinin Sultan Abdülhamid Gayr-i Müslim Osmanlı Tebaası Üzerindeki İdari Açından Sonuçları, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4* Spring 2014, Ankara, 2014, s. 1.

⁴<http://www.unc.edu/mideast/where/mahan-1902.shtml>, 22.4.2017.

⁵Musa Gümüş. “Namık Kemâl'e Göre “Şark Meselesi” ve Osmanlı Devleti'ni Çöküşe Götüren Sorunlar”, *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue 2010*, s. 147.

Konu, Amaç ve Yöntem

Epistemolojinin meydana getirdiği “*theoria ve praktis*” yani kuram ve uygulama, inşai bir karaktere sahiptir⁶. Anlam ve anlamlandırma pratikleri bu gelenek sürecinde gerçekleştirilir. Bu gelenek aslında bize “*theoria ve praktis*”in her ikisini de içerisine alan geniş bir çerçeve kapsamındadır. Bu çerçeve içerisinde tüm yapılanlar bize geleneği de içerisine alan anlamlandırma *theoria* ve *praktis*leri sunarlar. Bütün bunlar göz önüne alınarak inşa sürecinde etkili olurlar. Bize inşa sürecinde ne yapmamız gerektiğini öğretirler ve bizi şekillendirirler. Bu makalede Ortadoğu’yu oluşturan ve şekillendiren yapının bölgenin kuruluşuyla yakından ilişkili olduğu varsayımından hareketle bunun inşa, bina ve yapı biçiminde gelişim gösterdiği, bu aşamalardan geçerek günümüzdeki durumun oluşturulduğu iddia edilmektedir. Bu sürecin sonunda yapı aşamasında Newtonvari etki yakından görülmektedir. Newtonvari dünya görüşü mekanistik bir dünya görüşüdür⁷. Nedensellik ve determinizme, evrensel yasalara bağlı mekanik bir evren tasavvuruna dayalı bir görüşdür⁸. Yeni fizik başlığı altında toplanabilen Einstein’ın izafiyet teorisi, Planck’ın kuantum fiziği ve Eisenberg’in atom altı fiziği, uzay zaman, madde, sebep ve sonuç gibi Newton fiziğinin temel kavramlarını kökten değiştirmiştir⁹. Bu nedenle sorgulanabilir hale gelmiştir. Newton’un kişilerin iradesinden bağımsız, kendi kendine işleyen mekanik bir dünya ve bunun başında Hobbes’in ifade ettiği gibi devlet, baş tüzel kişilik olarak oturmaktadır¹⁰. Bu şekilde mekanistik bir dünya içerisinde yaşanılmadığı artık anlaşılmaya başlanmıştır.

Böylece yapı aşamasına egemen olan Newtonvari anlayışın beşeri bilimlere uygulandığında sorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Sonuçta bu yapının Ortadoğu bölgesinde uygulanmasıyla sorunlar daha da artmış ve işin içinden çıkılmaz hale gelmiştir. Örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*” romanında Tanzimat öncesinden Meşrutiyete, oradan Cumhuriyete uzanan Doğu-Batı ikilemi ortamını, modernizmle birlikte ikileme düşen Türk toplumunun kimlik arayışını, modernleşen yaşamda yeniden belirlenmiş olan insan ilişkilerini ve bu yeni duruma ayak duramayan insanların toplumdan dışlanışını, modernleşmenin en önemli

⁶Muharrem Kılıç, Anlamın İnşası ve Anlama Etkinliği Bağlamında Geleneğin Sorunsallaştırılması, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2010, Sayı:22, , ss. 117-126. http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/dosyalar/22/22_07.pdf, 22.12.2015, s. 118.

⁷ Bedri Gencer, *İslamda Modernleşme*, İstanbul: Doğu Batı 2012, s. 62.

⁸ a.g.e., s. 119.

⁹ a.g.e., s. 589.

¹⁰ a.g.e., s. 642.

göstergesi olan “zaman” kavramıyla ilişkilendirerek, görünen ve yeniden üretilen gerçeği birtakım semboller vasıtasıyla dile getirmektedir¹¹. Türkiye’de yaşanan bu durum tüm Ortadoğu bölgesine aynı şekilde cereyan etmiş ve etmeye devam etmektedir. Bu oluşumun eski köklere sahip olduğu ve bu ikilemi meydana getiren olayların daha da birikerek günümüzdeki durumun ortaya çıkmasına sebep olduğu görülmektedir. Doğu-Batı ikilemi kapsamında oluşan bu son durumun Ortadoğu’yu ilk meydana getiren inşa süreciyle ilişki olduğu değerlendirilmektedir.

Ortadoğu bölgesini oluşturan inşa, bina ve yapı faaliyetlerinin bir tarihsel süreç içerisinde oluşturulması nedeniyle tarih, sadece sürecin akışı, yani zamanın durağan olmaması sebebiyle ya da zamanın uzama çok yönlü etkisi olması nedeniyle ele alınmalıdır. Burada önemli olan zamanın uzamın taşıyıcısı olmasıdır. Bu iddia nedeniyle olayların akışı bir yerden diğer bir yere doğru giderken zaman süreci içerisinde oluşmakta ve zaman bir oluk-uzam vasıtasıyla olaylar tek istikamette ilerlemektedir. Bu ileri gidişte önemli olan şey: Sürecin yaşanması, yani uzamda meydana gelen değişikliklerdir. Bu değişiklikler ilk olan bir şeye bağlı olarak değişirler ve şekillenirler. Bu doğrultuda insanı ilgilendiren olaylar, belirli bir zaman huzmesi içerisinde, belirli bir uzamı/oluğu kullanarak akmakta ve bu akışta insan unsuru devreye girerek belirli değişiklikler meydana getirmektedir. İnşa sürecinin bu denli karmaşık olması ve akışın belirli bir anlama ve anlamlandırma yöntemleri ile incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmada hermenötik bir inceleme yapılmıştır. Heidegger ve Gadamer’in öncülüğünde gerçekleştirilen hermenötik çalışmaların bu sürecin anlama ve yorumlama pratiklerinin anlaşılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Hermenotik (Yorumsamacı) yaklaşıma göre insan varlığı onu kuşatan bir anlamlar ağı tarafından belirlenmektedir¹². Anlamlar yalnızca insan zihninde değil, insanın eylemlerinde de bulunurlar. Anlam, kişiler-arası, özneler-arası bir nitelik taşır; insan topluluklarının, dilin temelinde ortak bir anlam bulunur, insanlar birbirleriyle olan tüm etkileşimleri ve toplumsal ilişkileri anlam içeren pratiklerdir¹³. Anlamı oluşturan insan ve dışındaki pratikler mutlak değildir. Pozitivist bir açıyla ele alınamaz. Bu nedenle doğa ilimlerinde kullanılan pozitivist yöntem insanbilimlerinde etkili olamaz. Anlamlar kaçınılmaz şekilde içinde yaşanıldığı tarihsel-toplumsal yapıyla sıkı

¹¹Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, İstanbul, Dergah, 2015.

¹²Erol Göka ve diğerleri, *Önce Söz Vardı, Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme*, Ankara, Vadi, 1995, s. 25.

¹³a.g.e., s. 26.

bir şekilde bağlantılıdır¹⁴. Tarih ve toplum bizzat bizim yaptığımız ve neden olduğumuz, dolayısıyla doğrudan tanıma olanağına sahip olduğunuz bir şeydir¹⁵. Bu nedenle anlamlandırma pratiklerinde insan etkisi son derece doğaldır.

Ortadoğu'nun inşa/bina/yapı sürecine bakıldığında hermenötik inşa sürecinin anlaşılmasında geleneğin/yani insani kültür ve geçmişin anlamlandırılması önem taşımaktadır. Burada geleneği oluşturan örf ve adetlerin bir rasyonalite sürecinde oluşturulması mümkün olmadığına göre¹⁶ve epistemoloji ile oluşturulan bilgi sarmalının rasyonaliteye dayalı olmasından dolayı, iki taraf arasında bir bağ kurmanın mümkün olamayacağı düşünülebilir. Oysaki bilgi rasyonel olmayan şeylerden de istifade etmiş ve onu kullanmıştır.

ORTADOĞU'DA İNŞA, BİNA, YAPI SÜRECİ

Ortadoğu ve Oryantalist Yaklaşım

Ortadoğu meselesi ile ilgilenenlerin başında Edward Said gelmektedir. Said'in şarkiyatçılık yani oryantalizm yaklaşımı, farklı kültürlerin birbirleriyle mücadelesini temel almıştır. Bu yaklaşım, Doğu ile Batı arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayırım üzerine kuruludur. Siyasetten edebiyata, iktidardan kültüre kadar uzanan bu ayırım, disiplinlerin ayrı anıldığı, ayrı kurgulandığı, ayrı değerlendirildiği ve kurulduğu üzerinde tartışmaların yapıldığı bir arenadır. Burada kitle iletişim araçları, açık veya örtük göndermeleriyle kültürlerarası ontolojik ve epistemolojik ayırımın hem üreteni hem de gösterenidir. Epistemolojik açıdan üreten ile tüketen her biri bir tarafta yer alır. *"Batı üretir, Doğu tüketir."* (Said, 1999:12). Bu nedenle kültürel ürünler öyle bir hazırlanmalıdır ki, bu durumu muhafaza etsin. Böylece Batı tarafından hazırlanan kültür motifi, her türlü bağımlılığı yaratacak ve bunu devam ettirecek bir şekilde yapılandırılmalıdır. Kültürel ürünlerin tüketilmesi için her türlü ürün bilgi vermekten ziyade bir arzu nesnesi haline dönüştürülmelidir. Bu arzu nesnesine dönüştürülen, boyanan, süslenen görüntüler bilinçaltı, fanteziler, arzular, korku ve rüyalarla örülen Doğu'nun arzusuna hitap edebilecek şekilde üretilir ve tekrar üretilir.

Dünyada günümüzde hâkim Batı paradigması, Wallerstein'ın ifadesiyle, modern dünya sisteminin ekonomi odaklı olması ve Batı'nın dayattığı liberal ekonomi sisteminin Batı lehine işlemesidir¹⁷. *Oryantalizm* kitabında Edward Said, dünyanın bir kısmının kalan kısmını tahakküm altına

¹⁴a.g.e., s.:29.

¹⁵a.g.e., s.31.

¹⁶Kılıç, a.g.e., s. 123.

¹⁷Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, İstanbul, BGST, 2011, s.:10.

aldığına vurgu yapmıştır¹⁸. Bu tahakküm ekonomik, askeri diplomatik boyuttadır. Said “Doğu’nun doğulaştırılması” olarak bu oluşumu tanımlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra liderliğin İngiltere’den ABD’ye geçmesi üzerine bu oluşumu sağlamlaştırmak için ABD alan çalışmalarına önem vermiş ve Doğu halkları üzerine bilgi toplamıştır. Bu çalışmalar meyvelerini soğuk savaşın bitirilmesi ile vermiştir¹⁹. “Herkesin ait olduğu yere gitmesi ve orada kalması gerekliliği” olarak açıklanabilen bu durum Batı paradigmasının bir parçasıdır.

Batı, ötekileştirdiği Doğu’ya da bu hegemonik süreci uygulamıştır. Avrupa ve Amerika’nın Doğu’ya ilgisi siyasaldır; ama bu ilgiyi yaratan da kültürdür²⁰. Kültür karmaşık süreçlerle devreye girer ve bir kültür emperyalizmi meydana getirir. Batı’nın bin yıldır “Şark” dediği yeri, Araplar ve İslam olarak konumlandırmıştır²¹. Batı’nın emperyalizm ile başlattığı farz edilen bu tarz, aslında daha eski köklere sahiptir. Binlerce yıldır oluşan bu ikilem bir bakıma bize miras kalan bir yapıdır. Bu mirasın Ortadoğu’yu oluşturan tarihsel süreç boyunca inşa edilen yapı ile sıkı bir bağlantısı bulunmaktadır.

Ortadoğu’nun Asya’nın başlangıç noktasını oluşturan konumu binlerce yıldır insanlığın dikkatini çekmiştir. Hâlihazırdaki Ortadoğu’nun yapısını şekillendiren etmenler bu bölgeye insanların ilk kez yerleşmelerinden itibaren başlamıştır Aristo’nun sistemleştirdiği metafizik bir felsefe idi. Bilgiyi varlığın yansıması olarak ele alan bu geleneksel dünya görüşü ile son felsefe olarak fizik başlığı altında toplanan görünür bilgiye ulaşılabilirdi²². Bu düşünce tarzı modernist ve rasyonalizm temelinde doğa bilimlerinde olduğu gibi pozitivist bir anlayışa dayalıdır. Bu nedenle idealden, reele -gerçeğe- geçiş ile eski, fizik ve metafiziğin beraber ele alındığı geleneksel dünya görüşünden uzaklaşmıştır. Geleneksel dünya görüşünden uzaklaşılmasıyla rasyonalizm temelinde oluşturulan Batıcı algı yapısı ile diğerleriyle ilişkiler belirlenmiş ve bu temelde bir biçimlendirme yapılmıştır. Bu yapı, Doğu toplumlarına dayatılmıştır ve günümüzde bu durum işin içinden çıkılmaz bir hal meydana

¹⁸Edward Said, *Şarkiyatçılık*, İstanbul, Metis, 1999, s 16, Kağan Durukan, *Doğu-Batı İkilemine Dört Bakış: Montesquieu, Fanon, Galeano, Said*, 2. Baskı, İstanbul, Everest, 2010, s. 74.

¹⁹Immanuel. Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi, Cilt:1, 2, 3*, İstanbul, Yarı, 2010, s 298, Kağan Durukan, *Doğu-Batı İkilemine Dört Bakış: Montesquieu, Fanon, Galeano, Said*, 2. Baskı, İstanbul, Everest, 2010, s 74.

²⁰Said, 199, a.g.e., s. 21.

²¹ag.e., s. 26.

²²Bedri Gencer, *İslamda Modernleşme*, İstanbul: Doğu Batı 2012, s. 562.

getirmiştir. Daha çok geleneksel tarzlarda oluşmuş Doğu coğrafyası, bu dayatılan siyasi oluşumlara karşı çeşitli refleksler geliştirmiştir.

İnşa, Bina ve Yapı Kavramları

İnşa, kelime anlamıyla yapma, meydana getirmedir. Yeni bir şey kurmak, yükseltmek anlamına gelmektedir. İnsanın çoğulu inşaattır. Böylece inşa, çoğul bir oluşum meydana getirerek var olan düzeni, şekli biçimlendirerek dönüştürmek anlamındadır. İnşa'dan türeyen kelimelerden biri inşaî'dir. İnşai, inşaata ait, inşa ile ilgili, kurucu ve yenilik doğuran demektir. Böylece kurulan bir düzenin şeklini anlamlandırma sürecinde maddi aşama devreye girmeye başlar. Bu aşama ile inşa belirli bir anlam kazanır ve vücutlaşmaya başlar. İngilizce "*construction*" anlamına gelen inşa, bir yapıyı şekillendirme, baştan üretmek ve oluşturmak anlamına gelir.

Bir organizmayı, yapıyı inşa etmek onu biçimlendirmek ve şekillendirmek anlamlı/zihni, yani entelektüel bir çabayı gerektirmektedir. Bu süreçte yetenekler, maharetler devreye girerek var olan şekiller biçimlendirilir ve inşa sürecinde bunlar bir amaç doğrultusunda yoğurulur ve oluşturulacak binaya ilişkin zihni ve ameli süreç tamamlanarak binanın üretilmesi işine girilir. İnşa süreci ontolojik ve epistemolojik açıdan da değerlendirilebilir. Ontolojik olarak varlığa dayalı her türlü oluşum, işin arka planını meydana getirir. Yani tuğla, taş, harcı meydana getiren unsurlar zaten doğada mevcuttur. Bunları bir araya getirmek için bir zihni faaliyet gerekmektedir. Bu sürecin epistemolojisi'dir. Arka planı işleyerek bilgi dağarcığı içerisinde zihni bir faaliyette bulunarak arka planı değiştirme uğraşısı bir insani faaliyet olarak devreye girer. Yani ontolojinin oluşturduğu arka plan, insan zihni ile biçimlenerek başka bir şekle dönüşür.

Bina, bir düşünce sistemine göre kurmak, dayamak, döşemek ve yapma eylemlerinin tümünü içermektedir. Ortadoğu'nun bina süreci Yeni Çağ ile başlamış ve kapitalizm ile sömürgeleştirme hareketleriyle bina oluşturulmaya başlamıştır.

Yapı; kurmak, imar etmek ve içinde oturarak ondan istifade etmek anlamındadır. Ortadoğu'nun yapılaşması sürecinde Batılı devletler "*Newtonvari Modernist*" anlayış biçimini buraya getirerek bu bölgeyi biçimlendirmişler ve bölge kaynaklarından faydalanmışlardır. Ortadoğu'yu şekillendiren son süreç olan "*Yapı*" günümüzde de devam etmektedir. Ortadoğu'daki gelişim süreci (inşa, bina ve yapı) hem ontolojinin hem de epistemolojiden etkilenmiştir.

Ortadoğu'nun bu üç aşamada şekillenmesine bakıldığında en baştaki inşa süreciyle ondan sonra gelen bina ve yapı süreçleri arasında bağlantılar bulunmaktadır. Bu nedenle bu üç sürecin tarihsel ve toplumsal olarak yorumlanması gerekmektedir.

İnşa Süresinde Ortadoğu

Ortadoğu tarih sahnesinde ilk medeniyetler kurulduğu ve geliştiği bir saha olarak bilinmektedir. İnşa süreci olarak konumlandığı bu aşamada dünyayı bugün bile derinden etkileyen yapıların kurulduğu görülmektedir. Bu bölgelerde ilk kurulan uluslar olan Sümerler ile Mısırlılar, burada hem medeniyeti oluşturmuşlar, hem de siyasal oluşumların temelini atmışlardır. Krallar ve soylular bu yapı içerisinde üstyapıyı oluşturmuşlardır. Bu şekilde yöneten ve yönetilen arasında hiyerarşi meydana gelmiştir. Ardından insanlar arasındaki sınıf farkı, yönetim aygıtının oluşturulması gibi süreçler oturmaya başlamıştır. Burada krallıklara dayanan bir yönetim tarzında yönetilenler arasında çeşitli azınlıklar, halklar bulunuyordu. Yönetim bunları birleştirerek idare etme, vergilendirme, asker olarak istifade etme yoluna giderek krallıkların gücünü daha çok arttırmayı hedeflemiştir.

Batı'yı oluşturan epistemolojik yapıyı anlamak için Eski Yunan ve Roma'ya gidilebilir. Antik Yunan'ı etkileyen Mezopotamya bölgesinde oluşan Sümer, Asur gibi kültürlerdir. Bu kültürlerden etkilenen ve oluşan epistemolojiyi kullanan bu uygarlıklar inşa sürecini başlatan en önemli toplumlardır. Fakat "*Doğu-Batı ayrımı*" ilk kez Eski Yunan kültüründe yapılmıştır. Antik Yunan mitolojisinde Yunan ana tanrısı Europa'nın bulunduğu alanların uzağında, Çanakkale ve İstanbul boğazının ötesinde barbarlar yaşamaktadır. Akdeniz merkez olmak üzere (ki bu nedenle adı Mediterranean- Dünya'nın merkezi) kuzeyde Avrupa, Doğu'da Asya ve güneyde Afrika olarak dünya üç bölgeye ayrılmıştır²³. Kültürlerin kıta olarak ayrıldığı ve birbirinden kopmaya başladığı bu bölgede toplumlar ve anlayışlar birbirinden kopuk olarak yaşamışlardır. Bu nedenle İslamiyet ortaya çıkmadan çok daha önce ayrışmanın temelleri atılmıştır. Yunanlıların Perslerle yaptıkları savaşlar ile (MÖ 499 ile MÖ 449 arasında) kendilerini Perslilerden ayıran şeylerin neler olduğunu algılamaya çalışmışlardır. Yunanlılara göre Pers İmparatorluğunda yaşayan insanlar köleydi ve despotlar tarafından yönetiliyordu. Yunanlılar ise kendilerini özgürlüklerine önem veren, erdemli ve halk olarak ifade ediyorlardı. Perslileri ise kaba, yozlaşmış ve ahlaksız olarak ötekileştiriyorlardı²⁴. Avrupa, denizaşırı düşman "*öteki*" dünyayı, Asya'yı

²³Zachary Lockman, *Hangi Ortadoğu: Oryantalizm Tarih Siyaset*, İstanbul: Küre, 2010, s. 51.

²⁴a.g.e., ss. 54-55.

yenik düşürmesiyle tanımlanmıştır. Asya'ya atfedilen şeyler boşluk, kayıp, yıkım olgusudur ve bundan böyle Batı'ya her meydan okuyuşunda Doğu'nun bulacağı da hep aynı yıkım olacaktır²⁵. Avrupa, güçlü, dillendirilmiş olandır, Asya ise bozguna uğrayan, uzakta belirsiz kalandır²⁶. Romalılarda Yunanlılar gibi aynı “Doğu-Batı ayrımını” benimsediler. Fakat Asyalı terimini “*sadece edebi anlamda*” aşağılayıcı bir ifade olarak kullandılar. Batı ile Doğu Roma İmparatorluklarının ortaya çıkışının ardından Batı Roma İmparatorluğu yıkılmış ve Doğu Roma İmparatorluğu ise bin yıl daha ayakta kalmıştır. Doğu'yu Batı'dan ayıran ve böylece klasik bir dönemi kesin bir biçimde sonlandıran ve Ortaçağ'ın başlangıcına sebep olan üçüncü ve dördüncü yüzyılda “*Barbar Akınları-Hun, Avar, Bulgar, Macar*” denilen istila hareketleri ve en son yedinci yüzyılda yapılan Müslüman fetihleri olmuştur²⁷. Batı, Doğu'yu tarif ederken çoğunlukla Ortadoğu bölgesini kast etmiştir. Çünkü komşu ve bitişik topraklar Batı'nın ilgi alanıdır. Bu nedenle Haçlı seferleri Doğu'ya değil, Ortadoğu bölgesine yapılmıştır.

Üç kıtayı birleştiren “*dünyanın merkezi*” konumundaki bu bölge ile tarih boyunca hüküm süren tüm imparatorluklar ilgilenmişlerdir. Orta Çağ'da Avrupalılar, şimdiki Suriye bölgesini “*Levant*” olarak adlandırıyorlardı. İtalyanca bir sözcük olan “*Levant*”, “*güneşin doğduğu yer*” anlamına gelmektedir²⁸. Bu bölgede yaşayan insanlar, Batı ve Ortadoğu kültürlerine sahip olan kişiler olarak biliniyorlardı. “*Levanten*”, dilbilimsel ve profesyonel bir beceriyi, ama diğer yandan da her yere ait olurken hiçbir yere ait olmamak gibi “*sağlam olmayan bir kişiyi*” ifade etmektedir.²⁹

Ortadoğu bölgesi tüm yönlere açıktı ve bir bakıma saldırıları teşvik eder bir mahiyeti vardı. Örneğin “*Levant*”ın sınırlarının tüm yönlere açık olması, imparatorlukların bu bölgeye göz dikmelerine neden oluyor ve ardından komşu ülkelere baskı yapmak amacıyla kullanılacak bir mevzi haline getiriyordu. “*Levant*” bu komşulara hâkim olmayan, onları yönetmeyen ya da yatıştıramayan rejimler için güvensizlik anlamına geliyordu³⁰. Kısaca özetlersek bölgede yaşayan kültürlerin, toplumların, dinlerin ve mezheplerin parçalanmış yapısı bu bölgede ulus devlet niteliğinde birleşimi engelliyordu. Bu bölge, ancak imparatorluk yapısıyla uzun yıllar idare edilebilmiştir. Bu şekliyle bu parçalanmış yapı, birbirinden yalıtılmış olarak bir imparatorluğun

²⁵Said, a.g.e., s. 66.

²⁶a.g.e., s. 66.

²⁷Lockman, a.g.e., s. 59.

²⁸William Harris, *Levant: Bir Kültürler Mozaiği*, İstanbul, Literatür, 2015, s. 2.

²⁹a.g.e., s. 3.

³⁰a.g.e., s. 3.

himayesinde sürdürebilmiştir. Rakip şehirler, farklı mezhepler, inanışlar ve kültürleri uzun yıllar idare edilmesi ancak güçlü bir merkezi yapının kurulması ve bu yapının korunması ile mümkün olmuştur.

Ortadoğu'da güçlü devletlerin ortaya çıkışı ilk defa idare-yönetim erkinin daha da güçlenmesine yol açmıştır. Bu durum halkın daha çok sömürülmesine ve sonrasında da isyanların önünü açmıştır. Bölgenin çalkantılı yapısı üç büyük dinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Her üç dinde zulümden, baskıdan ve sömürülmekten kurtulmak isteyen insanların isyanlarıyla ortaya çıkmıştır. Musevilikten önce Mısır'da firavunlara tapınma, Hıristiyanlıktan önce Romalıların baskısı, Müslümanlıktan önce Arabistan'da pagan anlayışı sonucu üst sınıflara hizmet eder bir yapı bulunuyordu. Bu bölgede üç büyük dinin ortaya çıkması; var olan etnik yapıya, kültürel yapıya, katı hiyerarşiye ve var olan düzene karşı bir kalkışmadır.

Hıristiyanlığın genişlemesi, Hıristiyan öğretilerinde dünyada üç kıtanın bölünmesine paralel olarak yapılandırılmıştır. İddialara göre, Nuh Tufanından sonra Nuh'un oğullarından Yafes soyundan gelenler Avrupa'ya, Sam'in soyundan gelenler Asya'ya, Ham'ın soyundan gelenler ise Afrika'ya dağılmışlardır³¹. Oğullar arasındaki hiyerarşik yapıya bağlı olan sınıflama, Afrika'nın köleleştirilmesine, Asya'nın ise ötekileştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Müslümanlığın gelişmesi, Hıristiyan dünyasını tehdit etmiştir. Hıristiyan kutsal topraklarının Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi ve Müslümanlar ile komşu olması üzerine Hıristiyanlar bu yeni dini öğrenmek istemişlerdir. Hıristiyanlar önceleri kâfir ve pagan olarak adlandırdıkları Müslümanları tam olarak anlayamamışlar ve 1071 yılında Selçukluların Bizans'ı yenilgiye uğratmaları üzerine neredeyse tüm Anadolu'yu kaybetmişlerdir. Bunun üzerine Papa II. Urban 1095 yılında "*Tanrı'nın düşmanlarına*" saldırı çağrısı yapmıştır. Böylece "*Haçlı Seferleri*" başlamıştır. 1099 yılında Haçlılar Kudüs'ü ele geçirmişlerdir. 1145 yılında 2. Haçlı Seferi yapılmış, fakat başarısızlığa uğramıştır. 1187'de Selahaddin Eyyubi, Kudüs'ü yeniden fethetmiştir. 3. ve 4. Haçlı seferleri başarısızlığa uğramıştır, dönüştü Haçlı birlikleri *Konstantinapolis (İstanbul)* şehrini yerle bir etmişlerdir. Haçlı seferleri Hıristiyanların Müslümanları daha iyi tanımalarını sağlamıştır. Müslümanlığı çeşitli şekillerde tahrif ederek Müslümanlığın gelişimini durduracağını düşünmüşlerdir. Hıristiyanlar arasında ideolojik bir mutabakat

³¹Lockman, a.g.e., s. 59.

kurarak³² ötekiyi oluşturacaklarını tasarlamışlardır. Haçlı seferleri sonucunda Arap dünyasında oluşan kültür birikimi Hıristiyan dünyasına enjekte edilerek Avrupa Rönesansına ve bilimsel gelişmeye zemin hazırlamıştır.

Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika’da bulunan Müslüman toprakları arasında askeri gerilime ve devamlı süregelen dinsel düşmanlığa rağmen ticaret ve hac hareketleri devamlı sürmüştür, özellikle Akdeniz havzası etrafında büyük ölçüde bir kültürel etkileşim alanı meydana gelmiştir³³. Fakat Avrupalılar bilimsel ilerlemeyi Arap dünyasına borçlu oldukları ihtimalini kabul etmekte devamlı zorluk çekmişlerdir³⁴. Buna ek olarak “biz” den aslen farklı olduklarını kabul etmekle kalmayıp aynı zamanda “biz” im “onlar” dan üstün olduklarına inanmışlardır. Âlimler “ben” ve “öteki” terimlerini kendileri gibi olduklarını düşündükleri kişiler ile farklı olduklarını düşündükleri kişiler arasında çizdikleri ayrıma işaret etmek için kullanmaya başlamışlardır³⁵. Onlara göre İslam tehlikeli bir düşmandı ve Hıristiyanlığa güçlü bir tehdit oluşturuyordu³⁶.

Bu devirde hem Ortodoks ve Katolik kilisesinin ağırlığı hem sosyal yaşamda hem de devlet yapısında oldukça güçlüydü. Bu dini güçler kendisine din olarak alternatifi olan Müslümanlığı açıkça düşman olarak görüyordu. Bu devirde Batı’nın Doğu ile kurduğu imgelerin hemen hepsi olumsuz ve aşağılayıcı imgelerdi. Bu durum günümüzde Batı düşüncesine saldıran “*Fanatik Müslüman*” imgesinin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Bunun günümüzdeki karşılığı siyasi amaçlara dayanan devamlı surette üretilen “*Vahşi, Güçlü, Korkutucu Müslüman*” imgesidir. Ortadoğu’yu şekillendirmeye başlayan bu inşa süreci sonucunda Doğu, Batı’dan her bakımdan daha ileri konumda olmuş ve Batı’yı gelişmesi için devamlı zorlamıştır. Bu zorlama Batı’yı teşvik etmiş, bunun sonucunda keşifler ve icatlar yapılmaya başlamıştır. İnşa sürecinde Ortadoğu’yu biçimlendiren son gücün Müslümanlar olduğu görülmektedir. Ortadoğu’da günümüzdeki yapının inşa süreci bu şekilde başlamıştır. Sonraki süreç, yapının kemikleşmeye başladığı bina sürecidir.

Ortadoğu’nun Bina Süreci

Ortadoğu’da Bina süreci, İstanbul’un fethiyle başlayan Yeni Çağ ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nun yükselme, duraklama ve gerileme devirleriyle devam etmekte ve Batı’nın sömürgeleştirme hareketlerine kadar sürmektedir. Bu dönemde Doğu bir ara yükselmiş, ardından duraklamaya ve

³²a.g.e., s. 51.

³³a.g.e., s. 78.

³⁴a.g.e., s. 79.

³⁵a.g.e., s. 82.

³⁶a.g.e., s. 82-84.

gerilemeye başlamıştır. Bu durumdan Ortadoğu bölgesi de etkilenmiştir. Bina süreci aynı zamanda, Batı'nın Ortadoğu'da kurmak istediği yapının ilk adımlarının atıldığı dönemdir. Batı, Doğu'nun gerilemesi üzerine Doğu ile mücadeleye yeniden başlamıştır. Batı'nın Doğu ticaretini kontrol altına almak için Ortadoğu'daki ticaret yollarını ele geçirmesi gerekiyordu. Yeni coğrafi keşifler buna hizmet etmiştir. Ardından Avrupalılar sömürgeleştirme hareketlerine girişmişlerdir. Avrupalıların kurdukları imparatorluklar daha önce Romalıların kurdukları imparatorluklara benzemiyordu. Toprak bütünlüğü bakımından bu farklılık daha fazla göze çarpıyordu. Avrupalılar binlerce kilometre uzaklıkta sömürgeci bir yapı oluşturmuşlardır. Bu durumdan Avrupa'nın küçük devletleri dahi istifade etmiştir. Avrupalılar böylece dünyanın geri kalanını sömürmeye başlamışlardır. Bu yönüyle kadim imparatorluklardan daha fazla sömürgeci bir mekanizma kurmuşlar ve modern kapitalist yapıyı oluşturmuşlardır. Bu şekliyle Batı sömüren, dünyanın geri kalanı ise sömürülen olarak konumlandırılmıştır. Böylece Batı, dünyanın geri kalanından kendini farklı, üstün görme durumu maddi bir temele kavuşmuştur.

Batı, modern kapitalist sistemi oluşturmak için önceleri Doğu tüccarlarının elinde olan İpek Yolu ile taçlanan ticareti başka yollar vasıtasıyla ele geçirmiştir. Bu durum Avrupa'ya benzeri görülmemiş bir zenginlik getirmiştir. Ayrıca yeni sömürgeler, Amerika'nın keşfi ve diğer coğrafi keşifler bu zenginliği daha da artırıyordu. Bu zenginlik Avrupalıların kendi aralarında paylaşım konusunda çeşitli savaflara dahi neden olmuştur. Ticaret yolları artık Ortadoğu'ndan geçmiyordu. Ortadoğu bölgesi geri plana itiliyordu. Bu durum bu bölgeye hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu'nun mali yapısının zayıflamasına neden olmuştur. Osmanlı artık Avrupa'ya hammadde ihraç ediyor ve tekstil gibi işlenmiş ürünleri satın alıyordu. Osmanlı daha pahalı olan bu işlenmiş ürünler nedeniyle Avrupa'ya yüklü miktarda borçlanmaya başlamıştı. Bu durum imparatorluğun siyasi ve askeri açıdan zayıflatmasına neticede yıkılmasına zemin hazırlamıştır³⁷.

Batı'nın Doğu ile hükümet düzeyinde siyasi menfaat amacıyla ilişki kurması, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemlerinde olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişi ve Batı ile yakınlaştığı dönemde Osmanlı'nın erdemi ve üstünlüğü olarak altı çizilen pek çok şeyi, gerileme döneminde Osmanlı'nın kusurları, aşağı niteliğinin işaretleri ve yozlaşması olarak yorumlamaya başlamışlardır³⁸. Osmanlı İmparatorluğu'nun başındaki "Türkler" daha ziyade ve giderek daha fazla kaba, cahil, güvenilmez, ahlaksız,

³⁷a.g.e., s. 106.

³⁸a.g.e., s. 95.

beceriksiz, yozlaşmış ve mantıksız olarak anlatılmıştır³⁹. Batı'nın Doğu hakkındaki modern söylemi, 17. Yüzyıldan itibaren olgunlaşmaya başlamıştır. Batı ile Doğu ikileminin ortaya çıkması, Doğu'nun Batı tarafından yenilerek geri plana düşmesi, Doğu'nun Batılılaşma hareketlerine başlaması sonucu Osmanlı'nın Batı'ya özenerek bir çeşit reformlar yapmasına neden olmuştur. Osmanlı'da bu özenme Lale devri ile başlamış, daha sonra III. Selim ve II Mahmut döneminde devam etmiştir. Bu nedenle Doğu'ya ait olup ta ilk batılılaşma hareketlerine girişen Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Öncelikle askeri alanda görülen bu batılılaşma hamleleri daha sonra kademeli olarak diğer alanlara sıçramıştır⁴⁰.

Batı din ile devlet işlerini ayırarak bu değişim ve gelişim sürecini hızlandırmıştır. Batı'nın dini bir kenara bırakarak icra ettiği modernleşme çabaları Newtonvari bir anlayışla yapılmıştır. Bu sekülerleşme çabaları dünyevileşme ile sonuçlanmıştır. Aslında “*Seküler'in*” geleneksel orijinal, yani ütopyik ve ideolojik olmayan “*çağdaş ve evrensel*” anlamını, genelde Yunanlı, Çinli, Hintli gibi bütün kadim kültürde, özelde İslam'da görmek mümkündür. İslam, seküler bir din olarak uhrevi şartları dünyevi yaparak dünyanın krallığını kurmayı amaçlamıştır⁴¹.

“Seküler/sekülerlik ile seküleristik/sekülerizm arasında bir ayırım yapılmıştır. Çağımızda seküler, modern dünya görüşünün karakteristiği olarak alınmıştır. Hâlbuki orijinal anlamıyla seküler, tam aksine geleneksel hikemî dünya görüşünün bir vasfıdır. Hikmete dayalı geleneksel dünya görüşünün vasfı olarak seküler, burada ile orada, şimdi ile geleceğin sıkıca birbirine bağlandığı, kutsal ve profan ayırımının silikleştiği “hâle ait”, orijinal anlamda “çağdaş” demektir. Saint Augustine'i eskatolojik⁴² “şimdi ve gelecek” ayırımına çevirdiği “Kilise ve Dünya” ayırımının doğurduğu meşruiyet krizi ise “burada ve şimdi”ye vurgu ile geleneksel seküler dünya görüşünden modern seküleristik dünya görüşüne kaymaya yol açtı. Geleneksel sekülerliğe karşı modern sekülerizmde “burada ve şimdi”, “orada ve gelecek”ten, içkin, aşkından kopmuş, böylece modern çağda seküleristik, ilahî ve kutsala karşı beşerî ve profan olanla özdeşleştirilir hale gelmiştir. Modernizm, nihaî hedef olarak alınan “yeni bir dünya düzeni” inşasını, sekülerizm ise ona giden yolu,

³⁹a.g.e., s. 95.

⁴⁰Durukan, a.g.e., s. 18.

⁴¹Bedri Gencer *Hikmet Kavşağında Edmund Burke ile Ahmet Cevdet*, İstanbul: Kapı, 2001, s. 33.

⁴²Eskatoloji (Yunanca *έσχατος* yani "son" sözcüğünden) öbür dünya bilgisi URL: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56e684786bcbc4.74698205

onun gerçekleştirilmesi tarzını anlatır. Beklenen yeni dünya, artık “orada ve gelecek”te değil, “burada ve şimdi” kurulacaktır⁴³.

Bu yenedünya düzeni gelenekten bağlarını koparmış ve o anı yaşamayı öncelştiren bir anlayıştır. Newtonvari bir anlayışla kurulan bu düzen her konuda idealizmden uzak ve maddileşmeye yöneliktir. Bu maddileşme çabaları rasyonalizmden hareket ederek modernizm hareketinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Hobbes’e göre insanlar kötülük içindeki dünyayı değiştirmek için Tanrı’yı taklit ederek onun gibi kudret kazanmalıdır⁴⁴. Modern insanın, modernliğin teslisi (üçlü birliği) –bilim, teknoloji ve ekonomi sayesinde sınırsız güç kazanma tutkusu buradan kaynaklanır⁴⁵.

Modernleşme normal değişim sınırlarını aşan bir sosyal değişim geleneğe meydan okumaktadır. Modernleşme meşrulaştırma ile sağlanan büyüü bozarak dinin geleneğe dönüşmesiyle silikleşen bilişsel ayrımı belirginleştirerek insanlarda meşruiyet krizi hissine yol açar. İnsanlar geleneklerinin farkına vardıklarında bir kriz yaşarlar. Meşruiyet krizine yol açan modernleşmeye karşı yeniden-meşrulaştırmaya yönelik entelektüel çabalar bulmaya yönelirler⁴⁶. Modernistler zaten baştan tarihin yanlış başlamış olduğu kanaatiyle altın çağın gelecek “*medenî çağda*”, “*gelecek cennette*” gördüklerinden talihless bir geçmişi talihli bir gelecekle dengelemek için yargılayıcı bir tutumla hareket ederler⁴⁷. Bu noktada modernleşme olumsuz ve olumlu anlamında kullanılır. Olumsuz anlamda meşruiyet krizine yol açan köklü bir sosyal değişimi gelenekten uzaklaşmayı belirtir. Olumlu anlamında ise bu olumsuz değişmeyi dengeleyecek “*haklı yenedünyanın kurulması*” anlamında kullanılır⁴⁸. Yenedünyanın kurulması çağlar boyunca imparatorluklar ile başarılmaya çalışılmıştır.

Batı Roma İmparatorluğu’nun varisi Latin kültürüne ve Hıristiyan dinine mensup bir “*Batı*” fikri Ortaçağ’da gelişmiştir. Bu fikir; Yunan yüksek kültürüne mensup ve hâkim Hıristiyanlık biçiminin sapkınlık olarak görülmüştür. “*Doğu*”, Bizans’a muhalif olduğu gibi, büyük bir tehdit olarak

⁴³Asım Öz, “Bedri Gencer’le hikmetin son atıllarını keşfetmek”, Bedri Gencer ile Mülakat, 16 Mayıs 2011, URL: <http://www.dunyabulteni.net/roportaj/159888/bedri-gencerle-hikmetin-son-atlilarini-kesfetmek>, Erişim Tarihi: 22.4.2017.

⁴⁴Thomas. Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği*, Biçimi ve Kudreti. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992, ss. 96-100.

⁴⁵Gencer, a.g.e., s. 86.

⁴⁶a.g.e., s. 7.

⁴⁷a.g.e., s. 9.

⁴⁸a.g.e., ss. 9-10.

tamamen yabancı ve kaçınılması gereken bir kültür olarak algılanan İslam dünyasına ve Uzakdoğu'daki büyük oranda bilinmeyen topraklar, efsanevi Hindistan ve Çin'e muhalif olarak gelişmiştir. Ardından dini temellere daha az dayanan bağımsız devletlerin oluşturduğu biraz daha seküler bir Batı oluşmuştur⁴⁹. Batılılar, Hıristiyanlığı bir kenara bırakıp da kadim Yunan öğretilerine dönmüşler ve Batı'nın diğer kültürlerden farklı olduğunu görmeye başlamışlardır. Artık azla yetinen bir Hıristiyan anlayışı yerini daha fazla isteyen bir anlayışa bırakmıştır. Batı, kendisini oluşturan gücün ve zenginliğin nedenini Batı'nın erdemi ve niteliklerinden kaynaklandığını düşünüyordu. Dünyanın geri kalanının yoksul oluşunun bu niteliklerden ve asli değerlerden, özelliklerden yoksun olmasıyla açıklıyordu. Bu düşünce mekanizması Batı tahakkümünü hem kolaylaştırıyor hem de meşru olmasını sağlıyordu⁵⁰. Onlara göre dünyanın geri kalanı despotik imparatorluklar tarafından idare ediliyordu. Bu durum Doğu halklarının acı çekmesine ve fakir kalmalarına neden oluyordu. Bu nedenle Batı'da egemen olduklarını gördükleri özgürlük ve hukukun üstünlüğü gibi durumlar Doğu halklarını yönetmelerini meşrulaştırıyor ve dünya halkları üzerine gerekli düzeni ve üstünlüğü yerleştirmesine fırsat vermiş oluyordu⁵¹.

Batı bu önemli dönüşümleri yaşarken Osmanlı İmparatorluğu gerilemeye başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin geriliği devlet adamı yokluğu, para yokluğu ve asker yokluğudur⁵² Namık Kemal, şark meselesinin bir başka nedeninin büyük devletlerin özellikle Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin iç ve dış işlerine müdahale etmesinden kaynaklandığını söylemiştir. Batı kamuoyunda özellikle 19. Yüzyılda Doğu ile ilgili yanlış bilgilendirmeler yapılmıştır. Özellikle Hristiyan tebaasının ezildiği öne sürülerek ıslahatların yapılması gerektiği Batı tarafından dayatılmıştır. Örneğin Tanzimat Fermanı ile yapılan her ıslahat, Batı'nın kefaleti altına sokulmuştur. Böylece batılı devletler, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başlamışlardır⁵³. Namık Kemal'e göre Şark meselesi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya hoş görünmek zorunda kalmasının bir sonucudur. Osmanlı'ya dayatılan ıslahat hareketleri, Batı'nın Osmanlı'nın daha fazla içişlerine karışmalarına neden olmuştur. Tanzimat fermanını ilan eden Mustafa Reşit Paşa bu olumsuz havayı dağıtmak istemiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın iyi niyetle başladığı bu hareketler zamanla batının Osmanlı'nın içişlerine karışmalarını sağladığı gibi Osmanlı'nın dağılmasıyla

⁴⁹Lockman, ag.e., s. 107.

⁵⁰a.g.e., s. 109.

⁵¹a.g.e., s. 109.

⁵²Gümüş, a.g.e., s. 150.

⁵³a.g.e., s. 155.

neticelenen hareketlere yol açmıştır⁵⁴. Osmanlı'daki zor gidişin önüne geçmek gerekiyordu. Bunun için bir hamî bulmak ve o hamînin yardımıyla bu dönüşümleri yapmak gerekiyordu. Bu aşamada Osmanlı, Avrupa'da hamî aramaya başlamış ve 1800'lü yılların sonunda İngiltere ve 1900'lü yılların başında ise Almanya ile yakınlaşmıştır. Osmanlı'nın tüm bu çabaları başarısızlıkla sonuçlanmış ve Batı karşısında yenilmeye ve parçalanmaya başlamıştır⁵⁵.

Ortadoğu'nun Bina aşaması olan bu süreçte Batı bölgeyi tamamen sömürgeleştirmiş ve bölgeye hâkim olmuştur. Bundan sonraki aşama olan Bina aşaması ile Ortadoğu'nun tüm süreçleriyle birlikte Batı, Ortadoğu'yu geçmişiyile uyumlu olan bütün politikalarını test ettiği ve uyguladığı bir arena haline dönüştürülmüştür.

Son Aşama: Ortadoğu'nun Yapılaşması

Batı, Doğu ile ilk önce İncil'in kökeni olarak ilgilenmiş, Haçlı Seferleri düzenlemiş, sonra zenginliğin kaynağı olarak gördüğü petrolün bu bölgede çıkmasından sonra bu bölgeyle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Modern kapitalist sistem, zenginliklerin Batı'ya aktarılmasıyla sonuçlanmıştır. Batı, boş olan veya sayıca nüfusu az olan yerleri "*Tanrı'nın onlara bağıışı*" olarak görmüş ve buna istinaden buraları kolonileştirmeye sürecini başlatmıştır. Avrupalı iş çevreleri kâr getirecek metallerin fiili üretimini de denetleyerek ve yaygınlaştırarak kârın çok daha büyük olacağını kısa sürede fark etmişlerdir. Avrupalılar, modern dünyanın hatlarını şekillendirmek ve güç hiyerarşilerini oluşturmak suretiyle dünyanın çeşitli bölgeleri arasındaki siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkileri dönüştürmüşlerdir⁵⁶. Bu şekilde kendilerine "*bağıımlı ya da kontrol eden ve edilen bir Batı-Doğu mekanizması*" oluşturmuşlardır. Bu mekanizma hegemonyayı merkeze oturarak sömüren bir Batı ile sömürülen Doğu yani Ortadoğu şeklinde gelişmiştir.

Batı'nın Doğu'yu konumlandırması temsil sorununa indirgenmiştir. Batılılar için Şark hem gizem hem de tehdit kaynağı olmuştur. Aynı zamanda bölge stratejik ve iktisadi öneme sahiptir. Bütün bu unsurlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde Batı'nın devamlı Doğu'yu, özelde Ortadoğu bölgesini kontrolü altında tutmak istediğı görülmektedir. Batı, bu bölgede yaşayan toplulukları bir İslam kavramı içerisine sıkıştırarak bu şekilde indirgemeci bir yaklaşımla çeşitli politikalar üretmiştir.

⁵⁴ a.g.e., s. 149.

⁵⁵ a.g.e., s. 155.

⁵⁶Lockman, a.g.e., s. 103.

Batı'nın kendini yönetemeyen Doğu halklarına idarecileri göndermesi ilk kez on dokuzuncu yüzyıl başlarında Fransa'nın Mısır'ı işgali ile başlamıştır. Ortadoğu bölgesine misyonerler, askerler, öğretmenler gönderilmiştir⁵⁷. Burada amaç, Doğu'yu Batılılaştırmak değil, kendileri için elverişli bir sömürge alanı yaratmaktır. Elverişli bir sömürge alanı için hegemonik bir süreç gerekmektedir. Hegemonya sağlanması için hegemonya kurulacak grupların çıkarları ve eğilimleri hesaba katılmalıdır. Bu nedenle belirli bir uzlaşma dengesi kurulmalıdır. Yönetici grup ekonomik korporatif yönden fedakârlık yapmalıdır. Fakat bu fedakârlıklar ve böylesi bir uzlaşma işin esasına asla dokunamaz. Zira hegemonya etik-politik olsa aynı zamanda iktisadi olmalıdır⁵⁸. Kriz kısa vadede tehlikeli durumlar yaratır. Çünkü değişik katmanlar aynı hızda kendilerine çeki düzen vermez ve aynı ritimde yeniden örgütlenme yeteneğine sahip değildir. Kriz döneminde bunu aşmak için tek bir partiye ve öndere ihtiyaç duyarlar. Hem ilericiler hem de muhafazakârlar zafere ulaşacak güçleri olmadığından bir karizmatik efendiye ihtiyaç duyulur⁵⁹. Bu karizmatik efendiler Ortadoğu bölgesinde sık olarak iş başına geçmişlerdir.

Batı'nın kendisine sınır teşkil eden Doğu'yu (yani İslam dünyasını) boyun eğmeyenler şeklinde ele almışlardır. Birde boyun eğenler vardır, bunlar: Budist, Şamanist Uzakdoğu halklarıdır. Boyun eğmeyenler sınırdaki olduklarından çok yakındırlar. Hem coğrafya hem de kültür açısından bu yakınlık oldukça rahatsız ediciydi⁶⁰. Bu bölgede Osmanlı yenilmeye başladığından sonra bu bölge hep tehdit bölgesi olarak kalmıştır.

Montesquieu Doğu'yu aşağı değil, değişik-farklı bir kültür olarak ele almaktadır⁶¹. Montesquieu, Doğu insanını hayatın her safhasını kaplayan bir durgunluk, atalet hali ve cehaleti Asya toplumlarının yapısal karakteri olarak tanımlamaktadır. Despotizm, bu insanları yönetmek için tek mümkün yönetim biçimidir⁶². Doğu ile Batı arasındaki kültürel farklılık, Batı'nın siyasi, ekonomik üstünlüğünün hegemonik sürece de taşınması ile mesele daha karmaşık hale gelmiştir⁶³.

⁵⁷Said, a.g.e., s. 45.

⁵⁸Forgacs, a.g.e., s. 258.

⁵⁹a.g.e., ss. 257-258.

⁶⁰Said, a.g.e., ss. 83-84.

⁶¹Montesquieu, *Öyküler*, İstanbul, Birey, 2002, Durukan, a.g.e., s. 18.

⁶²Durukan, a.g.e., s. 18.

⁶³Durukan, a.g.e., s. 19.

Sarkacın salınımı Doğu'dan Batı'ya doğru olduğunda, bir yandan acınacak durumda olan Doğu, diğer yandan Batı'nın uhrevi görkemli görünümü arasında bir gidiş gelişi ifade etmektedir. Doğu salınımı denk güçte bir salınımına neden oluyor ve diğeri düşüveriyordu. Burada bir eşitsizlik söz konusudur. Batının, Asya yani Doğu ile ilgilenilmesinin nedeni orayı tekrar canlandırarak kapitalizmin hizmetine sunulmasıdır. Buradaki ilişki, eşit olmayan taraflar ilişkisidir ve sağlıksız sonuçlar doğurmuştur. Bu nedenle Doğu'ya yerleşen bir İngiliz veya Fransız ayrıcalıklı haklara sahip olmaktadır. Buraya yerleşen İngiliz veya Fransızlar, Avrupa'daki yaşamlarını bu yeni yerlere entegre ederek Batı'ya özgün askeri, iktisadi ve kültürel yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Batı, himayesini ve böylece sömürgeleştirme düzenini devam ettirmek için araştırmacılar, misyonerler, iş adamları, askerler ve öğretmenler bu bölgeye göndermiştir⁶⁴. Bu insanlar yerleştikleri bölgelerde yerel halktan farklı, kendi ülkelerine benzer ortamlar oluşturmuşlardır. Böylece eşit olmama durumunu ön plana çıkarmışlardır.

Osmanlı'nın yükselişi ve Avrupa'da önemli topraklar kazanması, Batı'nın Doğu'yu Osmanlı ile özdeşleştirmelerine yol açmıştır. Batı'nın Osmanlı tehlikesinde gördüğü şey: Hem toprakların, yani mülkün kaybedilmesi, hem de inancın, yeni Hıristiyanlığın kaybolması ihtimalidir. Ayrıca Hıristiyanlığın ve Museviliğin kutsal topraklarında Osmanlı'nın elinde olması, bu süreci hazırlayan nedenler arasındaydı. Bu nedenle Batı buna uzun yıllar direnmiş ve çıkış yolu aramıştır. Yaptıkları Reform, Rönesans ve sanayileşme hamleleri her zaman bu tehlikeyi bertaraf etmek ve bunu aşmak içindir. Batıdaki yöneticiler hem iktidarlarını korumada, hem de varlıklarını kaybetmemek için toparlanmaya başlamışlar ve bu doğrultuda siyasal, askeri ve ekonomik alanlarda gelişmeler yapmışlardır. Avrupa'nın 19. Yüzyıl'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun kastederek Doğu Sorunu kavramını gündeme getirmesi, Avrupa'yı daha da ümitlendirmiştir. Osmanlı'nın elindeki zengin topraklar ile zengin enerji varlıklarının Batı kapitalizmine sunulması gerekiyordu. Osmanlı topraklarına ilk önemli hamleyi 1700'lü yılların sonlarında Napolyon'un yaptığı sefer, özellikle İngilizlerin dikkatinden kaçmamıştır. Mısır seferi, Müslümanları yola getirme çabaları için yapılan ilk büyük hamledir. Bu tür hamleler, 19. Yüzyılda da devam etmiş ve özellikle İngiltere ve Fransa'nın bu bölgeyle ilgili ticari, dini, askeri, kültürel, haberleşme ile ilgili çıkarları ön plana çıkarılmıştır. Artık bu bölgenin de Avrupalılaşması romantik bir fikir olarak kalmış, bunun yerine bu bölgenin problemleri, çelişkileri ve geri kalmışlığı o şekilde bırakılarak sömürgeleştirme çabaları hız kazanmıştır. Batı bu bölgeyi dünyanın diğer alanlarına açılmak için

⁶⁴Said, a.g.e., s. 45.

bir anahtar olarak kullanmış ve bu bölgeyi “sömürgeleştirme laboratuvarı” haline dönüştürmüştür. Ayrıca Batı, Doğu’dan kültür birikimini de kendisine aktarmaya başlamıştır. Doğu’daki kültürel değerler ve miras, batıya taşınmış ve aktarılmıştır. Örneğin Almanya’nın Türkiye’deki Bergama ilçesinde bulunan Zeus Sunağı’nı ülkesine taşıması ve burada sergilemesi, bu girişimlerden sadece birisidir.

Batı’da olan, Doğu’da olmayan nitelikler şunlardır: Özgürlük, hukuk, rasyonel düşünce, bilim, ilerleme, entelektüel merak ve keşif, macera ve girişimci ruh. Böylece Batı modern olarak, dünyanın geri kalanı ise modern öncesi, geri kalmış ve hatta ilkel olarak tasavvur edilmiştir. Doğu, keskin ama kaçınılmaz bir seçimle yüz yüze gelmiştir: Ya Batı’yı taklit edecekler ve böylece modern olacaklar, ya da durgunlaşmaya mahkûm olarak medeniyetin ilerleyişinin dışına düşeceklerdir⁶⁵. Bu ikilemde kalan Doğu, daha çok Batı’yı taklit etmeye yeltenmiştir. Bu çabalar Batı’nın Doğu’yu daha çok sömürmesine yol açmıştır. Çünkü Batı’nın kulvarından konuşulmaya, girişimde bulunmaya, taklit etmeye başladıkça yüzyıllar önce Batı’nın aldığı pozisyonlar ve birikimi alt etmeye gücü yetmiyor, mücadele ettikçe yaralanmaya ve gücünü daha çok kaybetmeye devam ediyordu. Son çalışmalarda Batı’nın bu kadar ilerlemesinin nedeni olarak, Batı’nın diğerlerinden daha üstün insan olmaları, atılğan ve maceraperest bir yapıda olmaları değil, yeni ticaret yolları bulmalarıyla açıklanmaktadır⁶⁶. Bu ticaretten elde ettikleri paraları da yeni modern kapitalist sistem kurmalarında kullanmışlar ve bu yeni düzeni tüm dünyaya enjekte etmişlerdir.

Tarihte imparatorlukların da gelişmesi geniş bir coğrafyaya yayılmalarından ve değişik kültürleri imkânlarından yararlanmak istemelerinden kaynaklanır. Ama imparatorluk ne kadar gelişirse gelişsin, kapitalizmin yaptığını yapamamış veya yapmamıştır. İmparatorluk, hâkimiyet alanındaki her halk veya gruba kendi kültürünü korumasına müsaade etmiş ve dışarıya kendi kültürünü ihraç etmemiştir. İmparatorluğun asıl sahipleri kendilerine başka insanları katmamışlar ve onlarla kültürel ilişkilere geniş çapta girmemişlerdir. İmparatorluklar uzun yıllar sürse de bu denge hep korunmuştur. Birbirine karışmamak ve yalnızca “belli vergiyi kabul ederek sömürüyü kabullenme durumu” devam etmiştir. Oysa pozitivizmin hâkim olması ve sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte bu düşünceler çökmeye başlamıştır. 20. Yüzyıl ilk yarısında Avrupa’daki dört hanedan, dolayısıyla dört imparatorluk birden çökmüştür. Bunlar Habsburg, Rusya, Osmanlı ve Kutsal

⁶⁵Lockman, a.g.e, s. 110.

⁶⁶a.g.e., s. 113.

Cermen imparatorluğudur. Bu imparatorlukların çöküşlerin nedeni, eski üretim ve yönetim tarzının yerini kapitalist üretim ve yönetim tarzına bırakmasıydı. Artık imparatorluklarda olduğu gibi kültürler yalnız başına bırakılmazdı. Onlar kapitalizmin hizmetine sokulmalıydı. Eklemlenme yani dâhil etme sürecinde imparatorluklar birbirini ardına dağılmış ve ulus devletler oluşmaya başlamıştır. Ulus devletler, kapitalist üretim ve yönetim tarzına daha olgun yapıda örgütlenmişlerdir. Böylece kültür ve bilginin kapitalizme katılması daha kolay olmuştur. Egemen bir yönetim tarzı ile her türlü bilgi kırıntısına hâkim olunuyor ve o kırıntılar kapitalizmin hizmetine sunuluyordu. Batı'da tek bir imparatorluk yıkılmamıştır: İngiltere ya da Büyük Britanya İmparatorluğu. Burası sanayi devriminin yani kapitalizmin ilk başladığı geliştiği ve zirveye ulaştığı yerdir. Ayrıca Büyük Britanya İmparatorluğu, Fransa ile başlayan ulus devlet modeline karşı hazırlıklarını yapıyordu. Örneğin 1890'larda Sömürgeler Konferansı'nı toplayarak dominyonları oluşturmuştur. Dominyonlar sömürgelere göre daha fazla haklara sahipti. Bu düzenleme 1945 sonrasına kadar devam etti. Daha sonra İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) oluşturularak bu devletlerin Büyük Britanya İmparatorluğu ile bağlarının kopmaması sağlandı. İngiltere'nin bu denli güçlenirken Doğu'daki en önemli rakibi olan Osmanlı'nın gücünü yitirmeye başlamıştır.

Osmanlı'nın Yıkılışı ve Paylaşımı

Osmanlı imparatorluğu dağılma ihtimalini önce Fransa, sonra İngiltere ve en son Almanya eksenine kayarak önlemeye çalışmıştır. Rusya'nın Osmanlı üzerinde geleneksel tehdidini de bu şekilde Batı devletlerine yaklaşarak ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesi devletin bekası için son kumar olmuştur. Fakat 1917 Rusya ihtilali Türkiye için tam bir piyango olmuş, hem geleneksel tehdit olan Rusya etkisiz hale gelmiş, hem de Batı önemli bir müttefikini kaybetmiştir. Birinci Dünya Savaşı bitince Batı, Sevri anlaşması ile Osmanlı'yı paylaşması sonucu, bu topraklar tam olarak Batı egemenliğine girmiştir. Türkiye Kurtuluş Savaşı ile Anadolu'daki topraklarını ve Doğu Trakya'yı tekrar kazanmış, ama Batı'nın Ortadoğu'daki varlığını tamamen kabul etmiştir. Batı'nın Türkiye'nin varlığını kabul etmesi, Rusya'nın Sovyetler Birliği adıyla antikapitalist bir oluşuma gitmesinin sonucudur. Bu nedenle Sovyetler Birliği, Ortadoğu bölgesi ile Batının alternatifini olarak ilgileniyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1920'li yıllarda, artık yavaş yavaş Ortadoğu'daki batı egemenliği kırılmaya başlamıştır. Buradaki devletler üçüncü dünya devletleri olarak anılmaya, Sovyetler Birliği'nden etkilenerek İslami bir sosyalizm kurma çabalarına girmeye, Batı'nın sömürgeleştirme çabalarına direnmeye başlamışlardır. Batı kamuoyunda bağımsızlığını kazanan bu devletlerin demokratik olmadıkları ve kendi kendilerini yönetme de aciz oldukları miti yayılmaya başlamıştır. Aslında Batı, Ortadoğu ile eskiden olduğu gibi ilgilenmeyi sürdürüyordu. Ama

Sovyetlerden destek alan ve Sovyetlerin arka bahçesi gibi görünen ülkeler Irak, Suriye, Libya gibi devletler üzerinde Batı'nın egemenlik kurma çalışmaları devam etmiştir. 1979 yılına kadar İran, Batı kulübüne ait bir ülke olmuştur. İran'da Şah'ın devrilmesi ve ülkede İslami bir rejim gelmesi ile İran, Batı'dan uzaklaşmıştır. 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bütün Ortadoğu, tam anlamıyla Batı tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Irak Savaşı, Lübnan'daki olaylar, en son aşamada Suriye'nin bölünmesi, Suudi Arabistan, Birleşmiş Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar gibi ülkelerin ABD'ye entegre olması, Batı'nın bu belge üzerinde kesin bir hâkimiyetin kurmasının kesin bir göstergesiydi. Bu ülkelerde demokrasi, insan hakları, gelişmişlik düzeyleri hiçbir zaman artmamış ve reform hareketleri gibi girişimler her zaman başarısız olmuştur.

21. Yüzyıl'da Doğu ve Batı

Huntington'un “İslamın kanlı sınırları” tabiriyle andığı bütün İslam aleminin Hıristiyan komşularıyla eninde sonunda kapışacağı teziyle, Graham Fuller'in İslam ülkeleri arasında ayırım yapmanın yararlı olacağı “ılımlılıklarına göre sınıflandırılmaları” önerisi, değişik vesilelerle, sırası geldikçe ve çoğunlukla aynı anda, üstelik birleştirilerek kullanılmıştır⁶⁷.

“Önce emperyalizme biat eden ülkeler “haydutlar”dan ayrıldı; sonra mezhepler kendi aralarında aynı ölçüte göre sınıflandırıldı; fundamentalist/radikal İslam örgütleri zararlı ve az zararlı olarak bölündü; sonuçta İslam alemi işbirliği yapanlar ve yapmayanlar; işbirliği tesis edilinceye kadar inatçı öteki kesimleri dize getirmek için kullanılabilirler veya kullanılamayacaklar olarak ayırma tabi tutuldu. Üstelik bir kaç yıllık “Medeniyetler Savaşı” tarihi, bu ittifakların ve karşıtlıkların sürekli olarak bozulup yeniden kurulduğunu göstermektedir. Tabii ki, bunların üstünde, soyutlanmış bir imge olarak, terörist imgesi bulunmasaydı, bu parçalanmalar mümkün olmayacaktı⁶⁸.”

Ancak, Huntington'dan çok daha önceleri “*A Study of History*” adlı çalışmasında tarihçi Arnold Toynbee'nin uygarlık sınıflamasını ortaya koymuştur. Toynbee sınıflandırmasında, 21 uygarlıktan söz ederken, Huntington, 7 ile 8 uygarlığı içerisine alan bir medeniyet sınıflandırmadan söz

⁶⁷Nuray Sancar, “Bir Sömürgecilik İdeolojisi: Oryantalizm”, <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/251-sayi-177/625-bir-somurgecilik-ideolojisi-oryantalizm>, 22.4.2017, s. 10.

⁶⁸a.g.e., s. 10.

etmektedir⁶⁹. Böylece diğer uygarlıkları Batı uygarlığından ayırmıştır. Bütün bu düşünceler soğuk savaş sonrası Ortadoğu bölgesinde değişimlerin yaşanacağını işaretleri olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ortaya çıkan yeni el değmemiş pazar alanları üzerinde tam bir kontrol kurabilmek, güçlenen diğer rakipleri saf dışı bırakabilmek için Ortadoğu operasyonlarına girişen Batı, Doğu üzerindeki ameliyatlara başlamış ve bu amaçla çeşitli neoliberal politikaları uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda, Doğu'nun çizilen sınırları da genişletilerek, Sovyetler Birliği'nin güneyindeki cumhuriyetlere kadar uzatılmıştır. Eski Doğu Bloku ülkeleri ise, Batı'nın sınırlarına adım adım dâhil edilmektedir. Böylece küreselleşmenin ihtiyaç duyduğu Doğu ile Batı, coğrafi olarak da tanzim edilmektedir⁷⁰.

Birinci ve İkinci Körfez Krizleri Ortadoğu'yu yeniden batı sömürgesi haline getirmenin bir takım hamleleri olmuştur. Son olarak Arap baharı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde karışıklıklara ve rejim değişikliklerine sahne olmuştur.

“Doğu'yu bir haz yuvası olarak yüceltip çekici kılan eski oryantalizm, nasıl hemen aynı anda Doğuluları haz düşkünlüğü ile aşağılıyorsa, şimdi de, despotundan kurtulmayı beceremeyen Doğulu'nun yüzünde aczin ve tehdidin aynı anda bulunduğunu varsaymaktadır⁷¹.”

Bu şekilde Doğulu'yu ötekileştirip kamuoyunda başka topluluk olarak görülmesi ve kabul edilmesi sağlanmıştır. Yeni sömürgeci politikalar, 11 Eylül saldırılarından sonra tekrar devreye sokulmuştur. Arap Baharı ile Müslüman toplumların geriliği, antidemokratik oluşu ve diktatörler tarafından yönetildiklerinden dolayı bunların kurtulması gerektiği insanlara öğretilmiştir.

Arap Baharı, tek yönlü kültür ve para akışının devam ettirilmesi amacıyla Ortadoğu ülkelerini idare eden söz dinlemeyen liderlerden bir arındırma çabasıdır. Soğuk savaştan sonra yeni düşman olarak konumlandırılan Ortadoğu ülkelerinde, Batı zorla yeni idare tarzları dayatmıştır. Daha sonra sahaya çıkan Rusya, bölgedeki grupların daha çok ayrışmasına ve mücadelelerin daha çok kızışmasına yol açmıştır. Gerçekten de bugün Suriye

⁶⁹Haydar Gölbaşı ve Ayhan, Medeniyetler Çatışması Teorisi ve Dinler Çatışması “Kendini Gerçekleştiren Kehanet”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2007*, <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/>, s.55.

⁷⁰ Sancar, a.g.e., s. 11.

⁷¹ Sancar, a.g.e., s. 10.

ve Irak ülkelerindeki gruplar o kadar çok ayrışmışlardır ki bölge bir kördüğüm haline dönüşmüştür. Böylece batının inşa sürecinde Suriye’yi Levant olarak tanımlaması, günümüzde yaşanan problemlerin göz önüne alındığında oldukça anlamlıdır. Çünkü Batı’nın bu bölgeyi komşulara hâkim olmayan, yönetmeyen ve güvensiz rejimlere sahip olduğu şeklinde konumlandırması Batı halklarının bölgeye “çekidüzen verme” girişimlerinde bulunan iktidarları desteklemeleriyle sonuçlanmıştır. Zaten rakip şehirler, farklı mezhepler ve kültürler yeterince merkezileşmemiş yapıdaki kolayca ayrımlaşma potansiyellerinin açığa çıkmasına neden olmaktadır.

Sonuç

Maddileşen bilgi, başka bir ülkeyi, zenginliği almak, onu fethetmek için bir araç haline gelmektedir. Örneğin coğrafi keşifler ile birlikte Avrupa’nın yeni sömürgeler kazanmaya girişmesi, bilginin maddileşme biçimi olarak görülebilir. Batı daha fazla sömürge elde ettikçe bilgisine bilgi katar ve oluşturduğu kültürel zenginlik onu daha çok eyleme iter. Kapitalizmin önem kazandığı ve manevi hayattan öte maddi hayatın öncelendiği bu süreç, günümüzde de devam etmektedir. Burada sayıyı temsil eden Doğu, yani Araplar ile Batıyı temsil eden bilgi arasındaki mücadelede Batı’nın bilgiyle sayıya sayı katması, böylece dünyevileşmesi onu Hıristiyanlıktan uzaklaştırmıştır. Doğu da sayıyı temsil eden bilgiye daha çok kendi kültürü içine katarak, aynı Batı gibi maddileşmeye yani dünyevileşmeye başlamıştır. Doğu ile Batı arasındaki bu ikilem oryantalizm çerçevesinde ele alınmıştır. Batı’nın Doğu’yu konumlandırışı, “fethedilmeye”, “ele geçirilmeye” ve “yönetilmeye” ardından “sömürülmeye değer ülkeler ve insanlar” şeklindedir. Artık Doğu’ya, Batı’nın kaynaklarını sunacağı ve modernleşmeye hizmet eden elverişli bir yerdir. Batı’nın ötekisini oluşturan Doğu, hem maneviyattın, hem de sayıların kaynağıdır. Fakat Doğu, sayıları sadece ülkeleri ele geçirmek için kullanmış, bilgiden istifade edememiştir. Buradaki bilgiyi kendi kültürüne katmayan Doğu, hem fakir, hem de güçsüz kalmıştır. Batı ise egemenliğini daha çok hissettirmek ve bu hâkimiyet alanını genişletmek için her türlü bilgi kırıntısından istifade etmeye ve bunu kültürüne katarak daha çok azami ölçüde faydalanmaya yönelmiştir. Doğu’nun bu tavrı yani bilgiyi kendi içine katmaması, asil ve saf kalma, karışmama, dinini kaybetme korkusundan ve bir ölçüde diğer halkların içine karışmayarak onları sadece egemenliğini devam ettirmesini sağlayan bir araç olarak gördüğü içindir. Bu şekilde devam ederken Batı kapitalizmi genişletmiş ve yaymıştır. Bunu hem askeri, hem de ekonomik bir güç olarak kullanmaya başlamıştır.

Batı ve Doğu ikilemi, binlerce yıldır meydana gelen gelişmelerin sonucudur. Ortadoğu, Batı ile Doğu arasındaki geçiş alanı, doğunun ilk toprakları olarak farklı kültür alanı temsil etmektedir. Batı, zengin bölgelere

ulaşmak için Ortadoğu bölgesini bir geçiş alanı olarak kullanmaya başlamış, binlerce yıl buraları fethetmeyi ve sömürgeleştirmeyi arzu etmiştir. Batı'nın Ortadoğu bölgesini sömürgeleştirmek istemesi tamamen ekonomik nedenlerden dolayıdır. Bu amaçla bu bölgeye kâşifler, yazarlar göndermiş ve bu bölgeyi tanımayı ve anlamayı hedeflemiştir. Bu tanıma ve anlama faaliyetleri Ortadoğu'nun ilk kurulma aşamasından itibaren başlamıştır. Ortadoğu'nun inşa aşaması bu bölgede ilk medeniyetlerin kurulduğu ve geliştiği basamağı ifade etmektedir. Bu bölgede inşa aşamasında siyasal, ekonomik ve askeri yapılanmalar oluşturulmuş, bunlar kültürün birikmesine, ardından medeniyetlerin gelişmesine neden olmuştur. Antik Yunan medeniyeti ve Roma imparatorluğu inşa aşamasında bu bölgeyi Doğu olarak konumlandırmışlar ve bu bölgeyi kırılgan ve güvensiz olarak nitelemişlerdir. Bölge, üç büyük dinin çıkış alanı olarak inanç mücadelelerine sahne olmuş ve Haçlı Seferleri'nin başlamasına zemin hazırlamıştır. Haçlı Seferleri, Batı'nın bu bölgeyi, halkları, bölgenin bilim yapısını ve kültürünü öğrenmeleri için vesile olmuştur. Ortadoğu'nun bina süreci, ilk inşa süreci ile yakından ilişkilidir. Bu süreç doğunun yenilmeye başlaması ve doğunun sömürgeleştirilmesi yıllarını kapsamaktadır. Batının her yönden ilerlemesi ve Doğu'yu etkisi altına alması bu bölgede en önemli devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nun mali, siyasi ve askeri açıdan zayıflamasına neden olmuştur. Yapı aşamasında Batı kamuoyunda Doğu halkı, kaba, güvenilmez, ahlaksız ve yozlaşmış olarak anlatılmıştır. Batı Aristogil bir anlayıştan seküler bir dünya görüşü ile şekillenen Newtonvari bir anlayışa dönmüş ve idealizmden koparak her şeyi maddileştirmeye yönelik bir modernizm anlayışını benimsemiştir. Bir ölçüde Antik Yunan öğretisine dönüş olarak nitelendirilebilen bu anlayış, Batı'nın Hristiyanlıktan öte bir dünyevi anlayışa yöneldiğinin bir göstergesiydi. Ortadoğu'nun yapılaşması olarak nitelendirilen son aşama, Batı'nın Doğu üzerine hâkimiyetini kazanmaya başladığı ve bu bölgeyi kendi isteklerin doğrultusunda şekillendirdiği dönemdir. Osmanlı'nın yükselişi, duraklaması ve gerilemesi bu devirde olmuştur. Aslında Batı'nın yükselişi Osmanlı'nın yükselişi ile başlamış, arkasından Osmanlı bir bir eski topraklarını kaybetmiştir. Bu devirde Batı ve Doğu ikilemin yavaş yavaş belirgin hale geldiği ve netleşmeye başladığı görülmektedir. Osmanlı'nın özellikle Ortadoğu'daki bölgesindeki topraklarını kaybetmesi Batının hâkimiyetini iyice perçinlemiştir. 20. Yüzyıl başlarında imparatorlukların çökmesi ve dağılması ile Ortadoğu bölgesinde kurulan devletlerin siyasi sınırları oluşturulmuştur. Sınırların silik ve anlamsız olması ve bu bölgede yaşayan halkların binlerce yıldır iç içe, birlikte yaşamalarından dolayı Ortadoğu'da siyasi sorunlar oluşmuş ve bu bölge 20. yüzyılda olduğu kadar 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde de dünyada karışıklıkların odak noktası haline gelmiştir. Petrol ve doğalgaz gibi enerji potansiyelinin de tespit edilmesi ile bölge, Batı'nın sömürü alanına daha fazla girmiş ve Batı devletleri bu bölgede imtiyaz elde etmek için her türlü

siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik potansiyellerini kullanmaya başlamışlardır. Fakat Batı için enerjiyi ele geçirmek çok fazla halkın yaşadığı bu bölgenin ulus devletler şeklinde oluşan siyasi yapısı nedeniyle oldukça zor olmuştur. İmparatorluklar şeklinde uzun yıllar başarılı bir şekilde yönetilen bu bölge, ulus devletler döneminde iç istikrarsızlık potansiyeli ön plana çıkarılarak siyasi olarak adeta kaynayan bir kazana dönüştürmüştür. Olağanüstü parçalanmış bu yapının sağlıklı idaresi imparatorluk rejimlerinde olduğu gibi gevşek bir merkezi yapıyla mümkündür. Böylece her topluluk kendi inancını, kültürünü yaşayabilme imkânına sahip olacak ve böylece güçlü liderler tarafından yönetilmeleri engellenecektir. Aslında Batı'nın istediği, bu toplulukları iyice ayrıştırarak birlik olmalarını engellemek ve bu şekilde sömürge haline dönüştürmektir.

20. yüzyılın başlarında Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkışı, arkasından İkinci Dünya Savaşı, bölgeyi daha çok istikrarsız hale getirmiş ve savaşın sonunda soğuk savaş döneminde ulus devletler iki kutuplu dünyanın mücadele alanı haline gelmişlerdir. Sovyetlerin çökmesi yine Batı'nın bu bölgeyi tekrar yapılaştırmak istemesine neden olmuştur. Bu nedenle körfez krizleri meydana gelmiş, Arap baharı adıyla siyasi el değiştirmeler yaşanmış ve günümüzde Suriye iç savaşı gibi bölgeyi daha çok istikrarsız hale getiren sonuçlar oluşmuştur. Günümüzde Suriye bölgesinde Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya arasında çift kutuplu Dünya mücadelesi devam etmektedir. Batı'nın Rusya ile bu bölgedeki mücadelesi bazen Batı ile Doğu arasında karşı bir mücadele biçiminde, bazen de belli konularda ortaklık kurarak, "*kazan kazan mantığı*" içerisinde şekillenmektedir. Rusya'nın Doğu olarak kendini konumlandığı Şangay Beşlisi olarak örgütlenen İran, Çin gibi ülkelerle birlikte hareket etmesi söz konusudur. Bu farklı bir siyasi birliktelik, Doğu'yu ifade eden Ortadoğu'yu Batı'nın aynen yaptığı gibi sömürgeleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle yapı aşamasında olan Ortadoğu bölgesi, tıpkı inşa aşamasında olduğu gibi çok fazla etnik, kültürel, siyasi ve dini özelliklerinden dolayı sömürülmeye müsait ve modernizme direnen bir bölge olma özelliğini halen korumaktadır. Böylece Doğu ve Batı ikilemi devam etmekte, herkesin yerlerinde oturması, yani orada kalması ve geleneksel bloklaşma durumları günümüzde de muhafaza edilmektedir.

